

1. MUNKAERŐPIACI HELYZET A JÁRVÁNY KITÖRÉSE ELŐTT

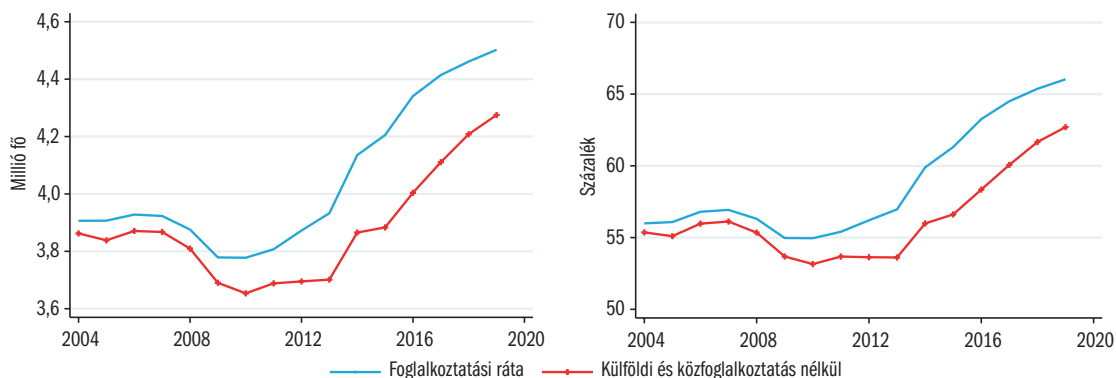
KÖLLŐ JÁNOS, OBLATH GÁBOR & SCHARLE ÁGOTA

Ebben a fejezetben röviden bemutatjuk, milyen állapotban érte a munkaerőpiacot a koronavírus-járvány, figyelmünket a foglalkoztatásra, a bérekre, valamint a munkaerőpiaci szolgáltatásokra és munkanélküli-ellátásokra összpontosítva.

Foglalkoztatás

Mint az *1.1. ábra* két része mutatja, a foglalkoztatottak száma és népességen belüli aránya a pénzügyi és gazdasági világváság okozta visszaesést követően növekedésnek indult. Ebben 2015-ig fontos szerepet játszott a közfoglalkoztatás bővítése, valamint a külföldön dolgozó magyarok számának emelkedése (amit a két görbe közötti, növekvő távolság mutat), ezt követően azonban már a magyarországi piaci foglalkoztatás növekedése vált meghatározóvá. A foglalkoztatási ráta növekedéséhez hozzájárult a népesség csökkenése is (az ábrán szereplő populáció a vizsgált időszakban 158 ezer fővel fogyatkozott).

1.1. ábra: Foglalkoztatás és foglalkoztatási ráta, 2004–2019

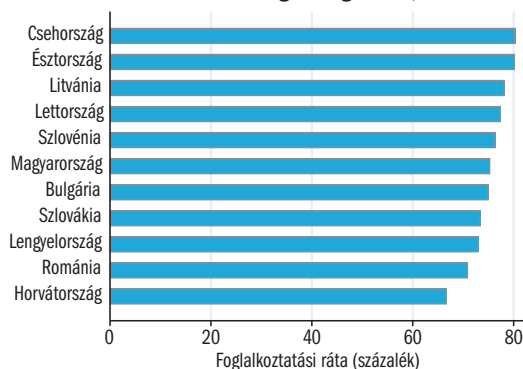

Forrás: A szerzők számítása a KSH Munkaerő-felmérésének a KRTK Adatbank által kezelt adataiból. Az adatok a 15–74 éves népességre vonatkoznak, a 15–24 éves, nappali tagozaton tanulók nélkül.

A foglalkoztatási ráta 2019-re az *1.1. ábrán* vizsgált népességben 66 százalékosra, a 15–74 évesek körében 61 százalékosra, a 15–64 éveseknél 70 százalékosra, az Eurostat által leggyakrabban használt 20–64 éves kortartományban pedig közel 76 százalékosra nőtt. Ez utóbbi érték alapján Magyarország 2019-ben közepén helyezkedett el a volt szocialista EU-tagországok mezőnyében, megelőzve Horvátországot, Romániát, Lengyelországot, Szlovákiát és Bulgáriát, de elmaradva Csehországtól, Szlovéniától és a három balti országtól (*1.2. ábra*). A helyezésünkön sokat javít a példátlan méretű közmunkaprogram, és hogy az abban dolgozókat nem egy munkaerőpiaci

program résztvevőjeként, hanem foglalkoztatottként számoljuk el. Pontos nemzetközi összehasonlító adatok erről nem állnak rendelkezésre, de a meglévő források alapján (EC 2013, 7–8. és 42. o.) nem kétséges, hogy a piaci foglalkoztatás mértékét tekintve ma is a versenytársaink mezőnyének első felében foglalnánk helyet.¹

1.2. ábra: A 20–64 évesek foglalkoztatási rátája a volt szocialista EU-tagországokban, 2019

Forrás: Eurostat.

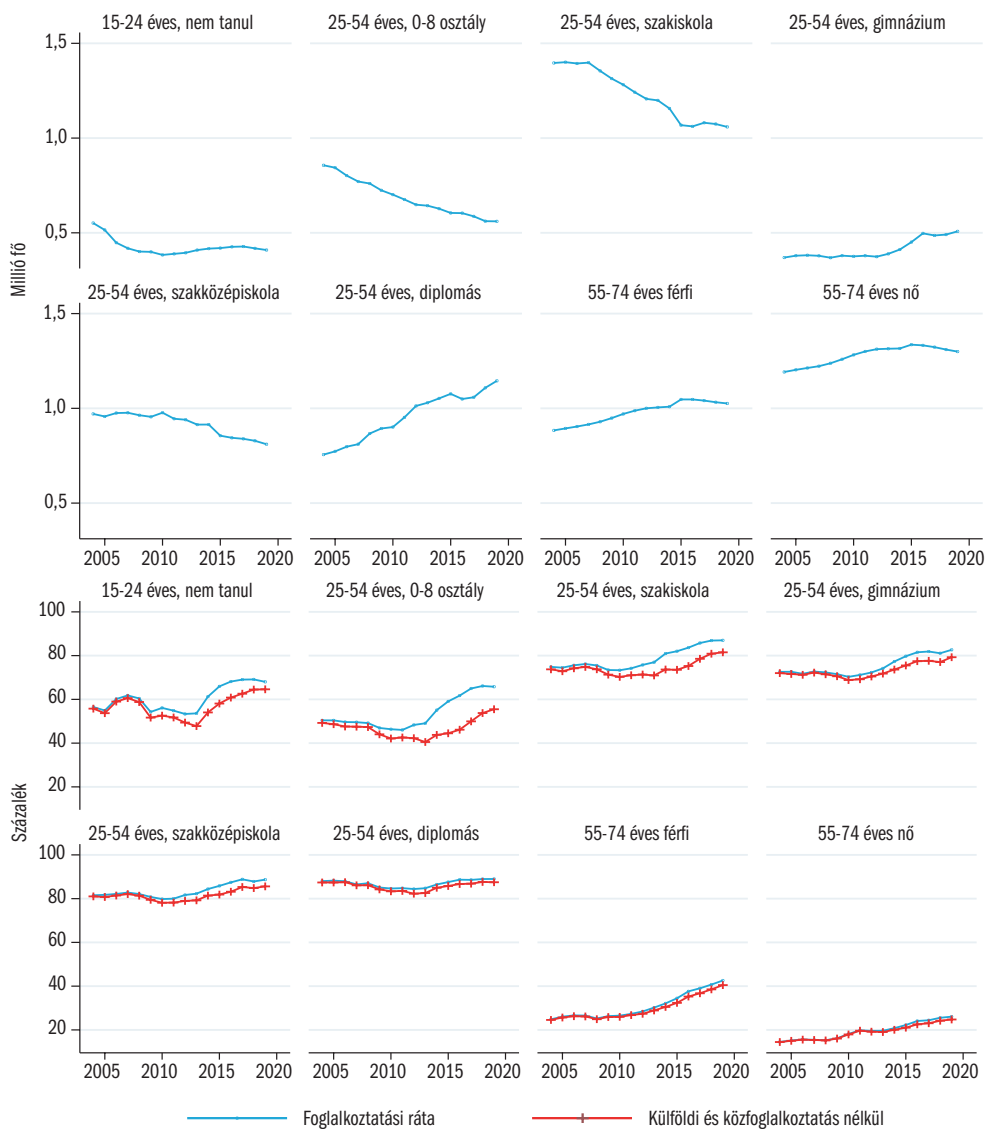
A foglalkoztatás növekedésében a népesség változó összetétele, valamint az egyes csoportok foglalkoztatási esélyeinek javulása egyaránt szerepet játszik. Az alábbiakban nyolc csoportot különböztetünk meg: a 15–24 éves, már a munkaerőpiacon lévő (nem tanuló) fiatalokat, a 25–54 éveseket iskolázottsági szintenként, valamint az 55–74 éveseket nemek szerinti bontásban. Arra törekedtünk, hogy a felosztás ne legyen túlságosan részletes, ugyanakkor szerepeljenek benne azok a csoportok, amelyek esetében nagy az európai átlagtól való lemaradásunk (iskolázatlanok, fiatalok, idősek). Az 1.3. ábra felső részében az egyes csoportok lélekszámának alakulása követhető nyomon. Folyamatosan csökkent a csak általános iskolát vagy érettségit nem adó szakképzést végzettek száma, és kisebb mértékben a szakközépiskolát végzetteké is. Erőteljesen nőtt a diplomások (kisebb mértékben a gimnáziumi érettséggel rendelkezők) száma, valamint az 55–74 éveseké.

Az ábra alsó része a vizsgált csoportok foglalkoztatási rátáinak alakulását mutatja a külföldön dolgozók és a közmunkások adatait is befoglalva, illetve nélkülük. Minden vizsgált csoportban nőtt a foglalkoztatási esély, főleg ott, ahol induláskor alacsony volt. Az iskolázatlanoknál, a szakiskolát végzetteknel és a fiataloknál jelentős volt a közmunka és a külföldi munkavégzés hozzájárulása.

Figyelemre méltó, hogy az 55 évesnél idősebbek foglalkoztatási rátájára alig hatott a 2008–2010-es válság, és jelentős gyorsulást sem látunk a rokkantnyugdíjazás feltételeit (tovább) szigorító, a 2010-es évek elején hozott intézkedések után.

¹ A vizsgált időszak elején Magyarország – csak Lengyelországot (és feltehetően Horvátországot) megelőzve – az utolsó helyek egyikén állt a foglalkoztatási rangsorban (Fazekas–Varga, 2004, 319. o.).

1.3. ábra: A népesség csoportjai és foglalkoztatási rátáik, 2004–2019

Megjegyzés: Az iskolázottsági fokozatok esetében az időszak nagyobb részében használt megnevezéseket használjuk. Szakiskola: érettségi nem adó középfokú szakképzés. Szakközépiskola: érettségi adó középfokú szakképzés. Diplomás: főiskolát vagy egyetemet végzett.

Forrás: A szerzők számítása a KSH Munkaerő-felmérésének a KRTK Adatbank által kezelt adataiból.

Az 1.1. táblázatban az aggregált foglalkoztatás változását (ΔE) az (1) képlet szerint tényezőkre bontjuk, a népesség említett csoportjainak méretében (N_k) bekövetkezett változások, illetve a foglalkoztatási rátáik változásai (e_k) alapján.

$$\Delta E = \sum_{k=1}^8 (N_k^1 - N_k^0) \bar{e}_k + \sum_{k=1}^8 (e_k - e_k) \bar{N}_k = \sum_{k=1}^8 c_{1k} + \sum_{k=1}^8 c_{2k} = C_1 + C_2 \quad (1)$$

A képletben az alsó indexek ($k = 1, 2, \dots, 8$) az egyes csoportokra, a felsők a két vizsgált évre vonatkoznak. A felülvonások az intertemporális átlagot jelzik. Az első komponens (c_{1k}) az adott csoport méretváltozásából, a második (c_{2k}) a csoport foglalkozási rátájának változásából eredő, az aggregált foglalkoztatásra gyakorolt hatást ragadja meg. Az összehasonlításban a pénzügyi és gazdasági világválság, illetve a koronavírus-járvány előtti utolsó „békeévek” (2007, 2019) adatait vetjük össze.

1.1. táblázat: A foglalkoztatás változása 2007 és 2019 között, tényezőkre bontva

	c_1	c_2	Összesen
Foglalkoztatás			
15-24 éves, nem tanul	-6	26	20
25-54 éves, 0-8 osztály	-121	108	-13
25-54 éves, szakiskola	-277	133	-144
25-54 éves, szakközépiskola	-142	53	-89
25-54 éves, gimnázium	100	44	144
25-54 éves, diplomás	293	24	318
55-74 éves férfi	38	156	194
55-74 éves nő	16	134	150
Összesen (C_1 és C_2)	-98	677	579
Külföldi és közfoglalkoztatás nélkül			
15-24 éves, nem tanul	-6	17	11
25-54 éves, 0-8 osztály	-108	53	-55
25-54 éves, szakiskola	-265	82	-183
25-54 éves, szakközépiskola	-139	31	-108
25-54 éves, gimnázium	98	31	129
25-54 éves, diplomás	290	14	304
55-74 éves férfi	37	139	176
55-74 éves nő	15	118	134
Összesen (C_1 és C_2)	-78	485	407

A tényezőkre bontásról lásd az (1) képletet. Az iskolázottsági fokozatok esetében az időszak nagyobb részében használt megnevezéseket használjuk. Szakiskola: érettségi nem adó középfokú szakképzés. Szakközépiskola: érettségi adó középfokú szakképzés. Diplomás: főiskolát vagy egyetemet végzett.

Forrás: A KSH Munkaerő-felmérésének a KRTK Adatbank által kezelt adatai.

A két időpont között a foglalkoztatás 579 ezer fővel, a közmunkások és a külföldön dolgozók nélkül számítva 407 ezer fővel nőtt. A változásra a legerőteljesebb pozitív hatást a diplomások *számának* növekedése gyakorolta ($c_1 = 293$ ezer, illetve 290 ezer fő). Hasonló erővel hatott az 55 évnél idősebbek erőteljesen javuló *foglalkoztatási esélye* (a két nemre együttesen $c_2 = 290$ ezer fő). Nem jelentéktelen a gimnáziumi érettségivel rendelkezők számbeli növekedésének hozzájárulása sem ($c_1 = 100$ ezer, illetve 98 ezer fő).

A mérleg másik serpenyőjében a létszámcsökkenésből adódó negatív összetételhatásokat találjuk, különösen a középfokú szakképzést végzettek eseté-

ben. A 25–54 éves korosztályból számos ilyen képzettségű ember öregedett ki, és ezt a veszteséget nem pótolta, hogy a szakképzésben tanuló fiataloknak a középfokú oktatáson belüli *részaránya* alig csökkent (*Hajdu és szerzőtársai*, 2015). A legfeljebb általános iskolát végzettek létszámát is elsősorban az öregedés apasztotta, nem az, hogy csökkent volna az iskolarendszerből hat vagy nyolc osztály után kilépők aránya: a 21–25 éves, nem tanuló népességben a csak általános iskolát végzettek részesedése 2007-ben 17,6, 2019-ben még mindig 15,8 százalékos volt.

A foglalkoztatási esélyek javulását mérő c_2 paraméterhatások minden vizsgált csoportban pozitívak, akkor is, ha csak a magyarországi piaci foglalkoztatást tekintjük. Az aggregált foglalkoztatás növekedéséhez a legnagyobb mértékben az 55 éven felüliek radikálisan javuló munkaerőpiaci részvétele járult hozzá.

A munkaerőpiaci teljesítmény javulásában meghatározó szerepet játszott két, hosszabb távon ható tényező. Az egyik a kilencvenes években lezajlott felsőoktatási expanzió, ami anélkül növelte a diplomások számát, hogy a foglalkoztatási esélyeik romlottak volna. A másik a nyugdíjkorhatár fokozatos (1998 óta tartó) emelése, valamint a rokkantnyugdíjba vonulás megnehezítése, ami szintén évtizedes törekvése a mindenkori kormányoknak, bár e téren a legradikálisabb reform a második Orbán-kormány hivatali idejében történt. A legjobb munkavállalási korban lévők csoportjaiban mért paraméterhatások – számos, 2010 utáni, a transzferjövedelmeket a bérekhez képest csökkentő intézkedés ellenére – együttesen sem adják ki az 55 évesnél idősebbek esetében megfigyelt értéket.

Összegzésképpen: 2014 után Magyarországnak sikerült a sereghajtók közül a kelet-közép-európai versenytársak középmezőnyébe kerülnie a foglalkoztatási arány szerinti rangsorban. A közmunka nélkül számított, piaci foglalkoztatás alapján inkább a regionális mezőny alsó felében foglaltunk helyet a koronavírus-járvány kitörésekor.

A járványt megelőző években több ágazatban is nőtt a betöltetlen álláshelyek száma, és megszorodtak a hiánnyal kapcsolatos panaszok. Erről részletesen beszámol a Munkaerőpiaci Tükör 2016. évi kötete (*Fazekas–Köllő*, 2017).

Munkatermelékenység és bérek

A munkából származó jövedelmek alakulása többféle szempontból is érdekes lehet, amelyek közül különösen fontos, hogy a dolgozó mekkora nettó reálbért keres, illetve az, hogy a munkáltatót mekkora bérköltség terheli. Mivel a különböző szempontokból felvetődő kérdések megválaszolásához különböző típusú és tartalmú mutatószámok tartoznak, természetes, hogy a bérekre vonatkozó alternatív mutatók jelzései különbözhetnek egymástól. Ezek a jelzések azonban a 2010 és 2019 közötti időszakban Magyarországon szokatlanul élesen váltak el, mégpedig nemcsak egymástól, hanem a munkatermelékenység alakulásától is. Az arányokat érzékeltetendő: évi átlagban a termelékenység

1,1 százalékkal, a bérköltség reálértéke 0,4 százalékkal, a nettó reálbér pedig 4,6 százalékkal növekedett ebben az időszakban. A hazai termelékenység növekedése az összehasonlításunkba bevont négy országhoz – három visegrádi országhoz és Romániához – viszonyítva rendkívül szerény volt, de még ennél is szerényebb volt a reálbérköltség emelkedése. Ezzel szemben a hazai nettó reálbér – különösen a termelékenységgel egybevetve – kimagaslóan növekedett.

Rövid elemzésünk mellett, hogy nemzetközi összehasonlításban is bemutatja a különböző típusú hazai bérmutatók alakulását és a közöttük mutatkozó feszültségeket,² ez utóbbiakat enyhíteni is igyekszik azzal, hogy becslést ad a magyarországi nettó bérek *nemzetgazdasági szintű* – a termelékenységgel és nemzetgazdasági bérköltséggel konzisztens módon értelmezett – változásának lehetséges mértékéről. E becslés elkészítését az indokolja, hogy a nettó bérekre vonatkozó hivatalos adatok nem a nemzeti számlákon alapulnak, és problematikusnak tartjuk azt a gyakorlatot, hogy a makrogazdasági szintű nettó beralakulást egy olyan mutatószámmal reprezentálják, amely nem fedile a gazdaság egészét.

Először fő mutatóinkat és azok forrásait ismertetjük, majd a 2019. évi hazai termelékenységi és alternatív mutatókkal mért bérszinteket, valamint a 2010 és 2019 közötti változásukat mutatjuk be a visegrádi országokkal és Romániával összehasonlítva. Végül a hazai mutatók vizsgálata alapján becsljük meg, hogy nemzetgazdasági szinten megközelítően mennyivel emelkedhetett a nettó reálbér a 2010-es években, röviden arra is kitérve, hogy milyen tényezőkkel magyarázható az általunk becslt, valamint a hivatalos – a gazdaságot részlegesen lefedő – reálbérindex közötti jelentős eltérés.

Fogalmak, mutatók és források

Egy országban belül a bérek változása kétféle makrogazdasági szempontból lehet érdekes: 1) hogyan változott a bruttó bérköltség reálértéke (az úgynevezett *termelői reálbér*) a termelékenységhez viszonyítva; 2) hogyan változott a nettó (az úgynevezett *dolgozói*) reálbér. Az előbbi egyfajta költségmutató – tartalmazza a munkáltatót terhelő járulékokat és a dolgozót terhelő adókat; reálváltozása a termelés árindexével deflálva határozható meg. A második viszont jövedelmi, illetve jóléti mutató, amelynek nominális változását a fogyasztás árindexével kell deflálni ahhoz, hogy a nettó bér vásárlóereje, vagyis a reálbér változását megkapjuk. Az alternatív árindexek alkalmazásának jelentőségét jól érzékelteti, hogy Magyarországon a fogyasztás árindexe 2010 és 2019 között közel 10 százalékponttal maradt el a termelés árindexétől. Belföldi összehasonlításban csak a reálbér időbeli változása értelmezhető, nemzetközi összehasonlításban azonban – megfelelő vásárlóerő-paritáson átszámítva – a termelői és a fogyasztói reálbér *viszonylagos szintje* egyaránt számszerűsíthető.

A *bruttó bérköltség* fogalma a nemzeti számlák (NSZ) *munkavállalói jövedelem* (MJ) kategóriájának feleltethető meg, amely – nemzetközileg egysége-

² A mutatók jelzései közötti feszültségről a portfolio.hu portálon 2018-ban *Dedák* (2018) cikke nyomán élénk szakmai eszmecsere bontakozott ki, amihez e fejezet szerzőinek egyike is hozzászólt (*Oblath*, 2018). A vita fő témáit *Madár* (2018) foglalta össze.

sen – két részből áll: ez a munkáltató által fizetett járulék, valamint az adókat is tartalmazó *bruttó bérek és keresetek* (BBK) összege, így a munkavállalói jövedelem a „szuperbruttó” bér mutatójának tekinthető. A *nettó bér* az, amit dolgozó hazavisz; erre nézve a nemzeti számlák nem tartalmaznak adatokat, e mutató statisztikai forrása országonként különbözik. Magyarországon 2018-ig az úgynevezett *intézményi munkaügyi adatgyűjtésen alapuló statisztika* (IMS) volt a forrás (ez 2019-ben módosult, ami azt jelenti, hogy ettől az évtől az adatok nem feltétlenül hasonlíthatók össze a korábbiakkal). Hangsúlyozni kell, hogy amíg a nemzeti számlákban szereplő munkavállalói jövedelem és bruttó bérek és keresetek – a statisztikusok szándéka szerint – a gazdaság egészét (a nem hivatalos, illetve illegális tevékenységeket is) lefedik, addig a hazai nettó bérek forrása a négy főnél több dolgozót alkalmazó gazdasági egységénél teljes munkaidőben foglalkoztatottakat (Magyarországon a nemzeti számlák szerinti alkalmazotti létszám kétharmadát) fedi le. Ez utóbbi forrás is tartalmaz a *bruttó bérekre* (BB) vonatkozó adatokat: ez a fogalom jelenti a hidat a munkajövedelmekre vonatkozó kétféle statisztika között.³ Ennek jelentőségére e szakasz végén térünk vissza, amikor igyekezünk megbecsülni, hogy nemzetgazdasági szinten mekkora lehetett a hazai reálbérek növekedése.

A *munkatermelékenység szintjét* nemzetközileg egységesen az egy foglalkoztatottra jutó GDP vásárlóerő-paritáson (*Purchasing power parity, PPP*) mért színvonalával, *változását* pedig a GDP/foglalkoztatott volumenindexével mérjük; az adat forrása az NSZ.

Nemzetközi összehasonlítás: relatív szintek 2019-ben

Kiindulópontként a bérekre vonatkozó egyes mutatók, valamint a gazdasági fejlettség és a munkatermelékenység 2019. évi relatív *szintjét* hasonlítjuk össze a négy visegrádi ország és Románia között (1.4. ábra).

Az 1.4. ábrán az EU27 átlagához mért szintek szerepelnek, amelyek a vizsgált országok egymáshoz viszonyított 2019. évi fejlettségi, illetve termelékenységi színvonalát hivatottak érzékeltetni, és azt, hogy ezekhez képest nagyjából hol állt a bruttó bérköltség, illetve a nettó bér vásárlóerő-paritáson és euróban mért színvonala.⁴ A bérszintek reálértékére vonatkozó összehasonlítás hozzávetőleges, mivel a vásárlóerő-paritás alapvetően felhasználási tételek (például háztartási fogyasztás), nem pedig költségek, illetve jövedelmek reálszintjének összehasonlítására szolgál, az euróban kifejezett szinteket pedig (Szlovákia kivételével) erősen befolyásolhatja, hogy 2019-ben éppen hol állt a nominális árfolyam.

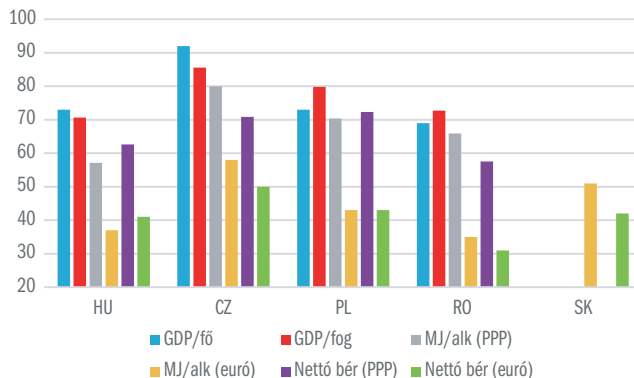
A *fejlettség és munkatermelékenység relatív szintje* (1. és 2. oszlop). 2019-ben Magyarország fejlettségi (PPP-n mért GDP/fő) szintje nagyjából megegyezett Románia és Lengyelország színvonalával, de a munkatermelékenység (GDP/foglalkoztatott) – a jelentősen megemelkedett hazai foglalkoztatottsághoz is köthetően (lásd az előző szakaszt) – mindkét országtól elmaradt. (Az el-

³ A két kategória nem pontosan azonos: a BB (IMS) csak a bruttó béreket, a BBK (NSZ) viszont a keresetkiegészítéseket (kafetéria stb.) is tartalmazza.

⁴ Szlovákia PPP-n mért mutatói 2016 óta megbízhatatlanokká váltak (lásd *Oblath*, 2021), ezért nem szerepelnek az ábrán.

múlt évtizedben bekövetkezett változás azzal érzékeltethető, hogy 2010-ben az EU átlagához viszonyított hazai termelékenység [GDP/foglalkoztatott] 12 százalékkal volt magasabb, mint az EU átlagához viszonyított hazai fejlettség [GDP/fő], 2019-ben pedig 3 százalékkal volt alacsonyabb.)

1.4. ábra: A gazdasági fejlettség, a termelékenység és a munkajövedelem egyes mutatóinak relatív szintje a visegrádi országokban és Romániában, 2019 (EU27 = 100)

Jelölések és magyarázat: GDP/fő és GDP/foglalkoztatott vásárlóerő-paritáson (PPP-n) mérve; MJ/alk (PPP): egy alkalmazottra jutó munkavállalói jövedelem a GDP PPP-jén mérve; Nettó bér (PPP): nettó bér az egyéni fogyasztás PPP-jén mérve.

Forrás: Eurostat (Annual national accounts, Annual net earnings és Purchasing power parity database) alapján saját számítások.

A *bérek szintjének* (3–6. oszlop) nemzetközi összehasonlítása négyféle szempontból lehet érdekes: I. a *termelői reálbérlétséggel* (a GDP PPP-jén számítva) más országokhoz viszonyítva hol áll a *munkatermelékenységgel* összehasonlítva (2. versus 3. oszlop), II. az *euróban mért bérlétséggel* (4. oszlop), valamint III. az *euróban mért nettó bérrel* (6. oszlop), végül IV. a *nettó reálbérrel* (5. oszlop) hol áll nemzetközi összehasonlításban.

Az I. összehasonlítás arról ad képet, hogy a reálbérlétségek szintje hogyan aránylik a hozzáadott értékhez, így makroszinten a bruttó (amortizációt is tartalmazó) profit arányának nemzetközi különbségeit jelezheti. A II. összehasonlítás a külföldi működőtőke-befektető nézőpontjának felel meg, akit (az intézményi környezetben és a kialakított adókedvezményeken kívül) főleg az euróban mért bérlétségek relatív szintje érdekel. III. Az euróban mért nettó bér annak a munkavállalónak a szempontjából érdekes, aki dönthet arról, hogy belföldön vagy *rövid ideig* külföldön dolgozzon. IV. Végül a fogyasztás PPP-jén összehasonlított nettó reálbér mutatja azt, hogy nemzetközi egybevetésben mekkora a nettó bérért belföldön kapható fogyasztói kosár (ez azt a dolgozót is nyilván érdekli, aki tartósan kíván külföldön munkát vállalni).

Ami a *reálbérlétséggel* (a GDP PPP-vel számított munkavállalói jövedelem) és a termelékenység közötti arányt illeti, Magyarországon sokkal szélesebb az olló (körülbelül 20 százalék), mint az összehasonlított három országban (7–

12 százalékkal), egyedül az ábrán nem szereplő Szlovákiában mutatkozik a hazaihoz hasonló eltérés. Az *euróban mért* magyarországi *béreköltség* (4. oszlop) jóval alacsonyabb, mint a termelékenyebb Csehországban, de nem különbözik jelentősen Lengyelország és Románia szintjétől, viszont számottevően elmarad Szlovákiáétól.

Az eddig tárgyalt mutatók forrásul a nemzeti számlák szolgáltak, ez azonban nem tartalmaz *nettó kereseti* adatokat. Ez utóbbiakról az Eurostat *net earnings* címen közöl – családnagyságtól és az átlagkeresethez mért aránytól függő – nemzetközileg összehasonlítható mutatókat, amelyek közül az átlagbér 100 százaléknak megfelelő keresettel rendelkező, egyedül álló személy nettó keresetével közelítjük az átlagos nettó bért. (Ez fogalmilag konzisztens a KSH nettó kereseti mutatójával, és szintje, illetve dinamikája Magyarország esetében közel áll a KSH által közölt nettó átlagkeresetéhez.)

A *fogyasztási PPP-n mért hazai nettó bér* számottevően elmarad Csehország és Lengyelország szintjétől, de magasabb Romániáénál (ahol viszont a termelékenység magasabb a magyarországinál). Ellenben az *euróban mért* hazai nettó bérszint lényegében azonos Lengyelország és Szlovákia szintjével, és jóval meghaladja Romániáét.

Az adatforrások különbségei miatt nem kell elvárni a nemzeti számlákból származó, valamint a nettó kereseti mutatók közötti konzisztenciát, mégis feltűnő, hogy 2019-ben euróban mérve a nettó bérek *relatív* szintje Magyarországon 10 százalékkal *meghaladta* a munkavállalói jövedelemét. Az összehasonlított országok közül Lengyelországban megegyeztek a relatív szintek, a másik három országban pedig a nettó bérek 10–15 százalékkal voltak alacsonyabbak a munkavállalói jövedelemnél. Mindebből azt szűrjük le, hogy a nettó bérekre vonatkozó hazai mutatókat óvatosan kell kezelni – ezt az időbeli változások összehasonlítása is alátámasztja.

Nemzetközi összehasonlítás: változások 2010 és 2019 között

A továbbiakban a hazai munkatermelékenység és a bérek különböző mutatóinak *változásáról* igyekszünk képet adni a visegrádi országokkal és Romániával összehasonlítva. Évi átlagos (logaritmikus különbségekből számított) növekedési ütemeket vetettünk egybe, két részperiódusra bontva a 2010 és 2019 közötti időszakot. Azért 2015-nél választjuk ketté az idősort, mert ettől az évtől kezdett emelkedni a hazai munkavállalói jövedelem reálértéke. Az adatok diszkussziójában az *1.2. táblázat* számozására hivatkozunk.

Az *1.2. táblázat* legfelső blokkja a termelékenység és annak összetevőinek változásáról tájékoztat. Az évtized egészében az összehasonlított országok közül *Magyarországon nőtt a leglassabban az egy foglalkoztatottra jutó GDP* (3), mégpedig úgy, hogy az évtized első felét lényegében stagnálás jellemezte, és a második periódus megélénkülése is viszonylag szerénynek bizonyult. Ez nem a gazdasági növekedés viszonylagos mértékével (1), hanem a foglalkoz-

tatottság – korábban tárgyalt – kiugróan gyors bővülésével (2) magyarázható. Az egy alkalmazottra jutó munkavállalói reáljövedelem (a termelői reálbér) növekedését (6) tekintve azonban a termelékenységénél is nagyobb a többi országhoz viszonyított hazai eltérés, ami csak kissé enyhül, ha a munkáltatói járulékot nem tartalmazó bruttó bérek és keresetek reálértékének egy alkalmazottra jutó alakulását (8) hasonlítjuk össze.

1.2. táblázat: A termelékenység összetevőinek és a bérekre vonatkozó mutatószámoknak az alakulása a visegrádi országokban és Romániában a 2010 és 2019 között időszokban és két részperiódusban (éves átlagos növekedési ütemek százalékban)

	2019/2010	2015/2010	2019/2015	2019/2010	2015/2010	2019/2015	2019/2010	2015/2010	2019/2015
	GDP (1)			Foglalkoztatottak (2)			GDP/foglalkoztatott (3 = 1 - 2)		
Csehország	2,5	1,7	3,4	0,8	0,5	1,2	1,7	1,2	2,2
Magyarország	2,9	2,1	4,0	2,0	1,8	2,2	1,0	0,3	1,8
Lengyelország	3,6	2,9	4,4	0,7	0,8	0,6	2,9	2,1	3,8
Szlovákia	2,6	2,5	2,8	1,3	0,9	1,9	1,3	1,7	0,9
Románia	3,8	2,8	5,0	-0,1	-0,5	0,3	3,9	3,3	4,7
	Reál MJ-tömeg (4)			Alkalmazottak (5)			Reál MJ/alkalmazott (6 = 4 - 5)		
Csehország	3,1	0,8	6,0	0,8	0,0	1,8	2,3	0,8	4,2
Magyarország	2,2	0,6	4,2	1,8	1,4	2,4	0,4	-0,8	1,8
Lengyelország	3,7	1,7	6,1	0,8	0,3	1,4	2,9	1,4	4,7
Szlovákia	4,1	2,5	6,1	1,5	0,6	2,5	2,7	1,9	3,6
Románia	3,8	-1,2	10,0	0,7	-0,5	2,3	3,1	-0,7	7,8
	Reál BBK-tömeg (7)			Reál BBK/alkalmazott (8 = 7 - 5)					
Csehország	3,4	1,6	5,6	2,6					
Magyarország	2,9	0,9	5,3	1,0					
Lengyelország	3,9	2,3	6,0	3,2					
Szlovákia	4,2	3,1	5,5	2,7					
Románia	6,2	1,0	12,8	5,5					
	MJ/alkalmazott euróban (9)			Nettó bér euróban (10)			Nettó reálbér (11)		
Csehország	3,8	0,6	7,9	3,3	0,4	6,8	1,8	0,4	3,4
Magyarország	1,7	-0,4	4,3	4,7	1,4	8,9	4,3	1,5	7,8
Lengyelország	3,6	2,0	5,7	4,4	3,6	5,4	3,9	3,1	4,9
Szlovákia	3,6	2,5	4,9	3,2	2,3	4,2	1,5	0,6	2,7
Románia	5,7	1,4	11,0	6,9	5,6	8,6	5,9	4,0	8,3
	Teljes bérhányad (12 = 6 - 3)			Közvetlen bérhányad (13 = 8 - 3)			ULC euróban (14 = 9 - 3)		
Csehország	0,7	-0,4	1,9	0,9	0,4	1,6	2,2	-0,6	5,7
Magyarország	-0,6	-1,1	0,0	0,1	-0,8	1,1	0,7	-0,7	2,4
Lengyelország	0,0	-0,7	0,9	0,3	-0,1	0,8	0,7	-0,2	1,9
Szlovákia	1,3	0,3	2,7	1,4	0,8	2,1	2,3	0,9	4,0
Románia	-0,8	-3,9	3,1	1,6	-1,8	5,8	1,8	-1,9	6,3

Jelölések és magyarázat: MJ: munkavállalói jövedelem; BBK bruttó bérek és keresetek (MJ mínusz munkáltatói járulékok); teljes bérhányad: kiigazított bérhányad (a MJ/alkalmazottak és a GDP/foglalkoztatottak aránya); közvetlen bérhányad: a BBK/alkalmazottak és a GDP/foglalkoztatottak aránya); ULC euróban: termékegységre jutó, euróban kifejezett bérköltség. A foglalkoztatottak és alkalmazottak létszáma a „hazai” koncepción alapul: nem tartalmazza a külföldön dolgozó rezidenseket, de tartalmazza a belföldön dolgozó külföldieket. A növekedési mutatók additívak (logaritmikus különbségek), de a kerekítések miatt nem pontosan adják ki az összegeket, illetve különbségeket.

Forrás: Eurostat (Annual national accounts és Annual net earnings).

Az eddig tárgyalt mutatónak a nemzeti számlák a forrása, ezért összeköthetők, és belőlük szintetikus indikátorok állíthatók elő. A táblázat alsó blokkjában három ilyen mutató szerepel: a *kiigazított teljes* (12) és *közvetlen* (13) *bérbányad*, valamint *termékegységre jutó, euróban kifejezett bérköltség* (ULC, 14). A kiigazított teljes bérbányad az egy alkalmazottra jutó munkavállalói jövedelem és az egy foglalkoztatottra jutó GDP közötti arány (ettől a közvetlen bérbányad annyiban különbözik, hogy a mutató számlálójában nem a munkavállalói jövedelem, hanem a bruttó bérek és keresetek szerepelnek).⁵ Az összehasonlításból kitűnik, hogy a hazai *bérbányad* a visegrádi országokkal összevetve az első időszakban jobban csökkent, és a második időszakban nem, vagy kevésbé emelkedett. Az *euróban mért ULC* (14) – az euróban kifejezett munkavállalói jövedelem/alkalmazott és GDP/foglalkoztatott közötti arány – változása egyfajta költség-versenyképességi mutató. Magyarországra nézve azt jelzi, hogy az elmúlt évtized rendkívül csekély termelékenységemelkedése (3) ellenére nem romlott, hanem inkább javult az ország így értelmezett versenyképessége, ami a munkavállalói jövedelem viszonylag szerény növekedéséhez és a forint leértékelődéséhez köthető.

A táblázatban szereplő mutatószámok áttekintésének végére hagytuk a *nettó bérek* változását. Amint korábban már jeleztük, ezek a mutatók az Eurostat által számított nettó kereseti adatokon alapulnak, amelyek *országok között* összehasonlíthatók, de nem feltétlenül hasonlíthatók össze az egyes *országokon belül* a nemzeti számlákból származó munkavállalói jövedelmekkel és bruttó bérek és keresetekkel.

A hazai *nettó reálbér* (a fogyasztói árindexszel deflált nominális nettó bér) emelkedésének üteme (11) az időszak egészében jóval meghaladta a visegrádi országokét, különösen a periódus második részében (ekkor alig maradt el Románia ugyancsak kimagasló ütemétől). Kérdés azonban, hogy ez a kép, amely a magyarországi nettó béralakulásra nézve rendkívül kedvező, hogyan egyeztethető össze a termelékenység, valamint a nemzeti számlák által mért bérek emelkedésében tapasztalt lemaradással?

Amint említettük, országokon belül – az adatforrások különbsége és a tartalmi eltérések miatt – általában nem ajánlott a nettó keresetek és a nemzeti számlák szerinti bérek alakulásának összehasonlítása, de hasznos lehet a kétféle adatforrásból származó mutatók országok közötti eltéréseinek bemutatása. Ha az *euróban mért* nettó bér (10) és munkavállalói jövedelem/alkalmazott (9) közötti növekedési ütemkülönbségeket nézzük, azt találjuk, hogy ez a különbség Magyarországon sokkal nagyobb (3 százalékpont), mint az összehasonlított országokban (Csehországban és Szlovákiában a különbség negatív). Ha a munkavállalói jövedelem helyett az euróban mért bruttó bérek és keresetek/alkalmazottakhoz viszonyított növekedési ütemkülönbséget tekintjük (nem szerepel a táblázatban, 2,4 százalékpont), akkor is rendkívül jelentős marad a többi országgal összehasonlított, a nettó béremelkedés javára mutató pozitív eltérés.

⁵ A magyarországi bérbányad különböző mutatókkal mért alakulásáról lásd *Kónya és szerzőtársai* (2021).

Mindezek alapján természetesen nem állíthatjuk, hogy a nettó béralakulásra vonatkozó hazai mutatók hibásak, azt viszont igen, hogy a gazdaságnak az a köre, amelyre a nettó bér adatok vonatkoznak, Magyarországon kevésbé reprezentálja a nemzetgazdaság egészét jellemző bérfolyamatokat, mint az összehasonlított országokban. Ennek lehetséges következményeit a következőkben igyekszünk számszerűsíteni.

Mennyivel nőhettek nemzetgazdasági szinten a hazai nettó reálbérek?

A nemzetközi összehasonlításból láthattuk, hogy Magyarországon szokatlanul szélesre nyílt a nettó bérek és a bérköltség (munkavállalói jövedelem) változása közötti olló. Az eddigiekben a nettó béreket illetően az Eurostat becsléseire támaszkodtunk, amelyek országok közötti összehasonításra szolgálnak, de Magyarország esetében nem pontosan egyeznek meg a KSH hivatalos adataival. A továbbiakban a bruttó és a nettó bérekre vonatkozóan az intézményi munkaügyi statisztikából származó hivatalos mutatószámokra hivatkozunk, amelyek – a nemzeti számlák adataitól eltérően – a gazdaságnak csak egy részét fedik le. Feltevésünk szerint a munkajövedelmek alakulását jelző nemzeti számlák, illetve intézményi statisztikai adatok közötti jelentős feszültségnek részben az lehet a hátterében, hogy az intézményi munkaügyi statisztikából kapott adatok nem kellően reprezentálják a nemzetgazdaság egészének folyamatait. Mivel a nemzeti számlák nem tartalmaznak adatokat a nettó bérekről, megbecsültük, hogy nemzetgazdasági szinten mennyivel emelkedhettek a nettó reálbérek a 2010-es években.

Az 1.3. táblázat első öt sora tényadatokat, illetve azokból képzett mutatókat tartalmaz; a (6) sorban szerepel a nemzetgazdasági nettó bérre vonatkozó saját becslésünk. Hogy ne csak a változásokról, hanem a szintekről is képet adjunk, az első három oszlopban az egy főre (foglalkoztatottra, illetve alkalmazottra) jutó, millió forintban kifejezett éves összegeket is feltüntetjük. A második három oszlopban a folyó áron mért változásokat, az utolsó háromban pedig a reálváltozásokat tüntettük fel. A nettó bérek nominális változását a fogyasztói árindexszel, a többi tételét a GDP-deflátorral deflálva adódnak a reálváltozások.

Amint szó volt róla, a munkajövedelmekre vonatkozó kétféle statisztika között a *bruttó bérek* jelentik a fogalmi hidat: a nemzeti számlák szerinti bruttó bérek és keresetek (munkavállalói jövedelem mínusz munkáltatói járulék) [(3) sor] tartalmilag megfelelnek az intézményi statisztika szerinti bruttó keresetnek (nettó kereset + a munkavállalót terhelő adó) [(4) sor].⁶ A tartalmi megfelelés azonban távolról sem jelent számszerű egyezést: amíg 2010-ben a bruttó bérek és keresetek (éves szinten, egy alkalmazottra vetítve) 2,7 millió forintot tettek ki, és 10 százalékkal meghaladták a bruttó bérek szintjét, a reálációk 2019-re megfordultak: az intézményi statisztika szerinti bruttó bérek (4,4 millió forint) voltak 15 százalékkal magasabbak nemzeti számlák szerin-

⁶ Amint jeleztük, az intézményi munkaügyi statisztika értelmezésének megfelelő bruttó béreknél a nemzeti számlák szerinti bruttó bérek és keresetek némileg tágabb kategória, mert a munkáltató által folyósított egyes pénzügyi és természetbeni juttatásokat (például lakhatási, utazási, étkezési hozzájárulást) is tartalmazza.

ti bruttó bérek és keresetek szintjénél.⁷ A táblázat negyedik oszlopában az is látható, hogy a vizsgált időszak egészében az intézményi statisztika szerinti nominális bruttó bérek mintegy 80 százalékkal, a nemzeti számlák szerinti mutatónak csaknem a kétszeresével nőttek.

⁷ Az egy keresőre jutó alternatív mutatók 2010-ben még konzisztensek azzal, hogy a bruttó bérek és keresetek fogalma tágabb, mint a bruttó béreké, de időben előre haladva egyre kevésbé érthető a kétféle statisztika közötti relációk. 2010-ben, illetve 2019-ben az intézményi statisztika szerinti bruttó *bértömeg* a nemzeti számlák szerinti bruttó bérek és keresetek tömege 60 százaléknak, illetve 75 százaléknak felelt meg, az alkalmazotti létszámok közötti arány viszont mindkét évben 65,5 százalék volt, s ebben a közbülső években sem történt érdemi változás.

1.3. táblázat: A GDP/foglalkoztatott és az egy alkalmazottra jutó bér alternatív mutatóinak, valamint a nettó bér implikált szintje (forintban) és nominális, illetve reálváltozásuk 2010 és 2019 között és két részperiódusban (százalékban)

		Millió forint/fő/év			Nominális változás (százalék)			Reálváltozás (százalék)		
		2010	2015	2019	2019/2010	2015/2010	2019/2015	2019/2010	2015/2010	2019/2015
(1)	GDP/foglalkoztatott ^a	6,95	8,10	10,08	45,2	16,6	24,5	9,1	1,5	7,5
(2)	MJ/alk. (NSZ) ^a	3,29	3,63	4,52	37,5	10,5	24,5	3,4	-3,9	7,5
(3)	BBK/alk. (NSZ) ^a	2,67	2,91	3,85	43,9	8,9	32,1	8,1	-5,2	14,1
(4)	Bruttó bér/alk. (IMS)	2,43	2,98	4,41	81,6	22,4	48,4			
(5)	Nettó bér/alk. (IMS) ^b	1,59	1,95	2,94	84,5	22,5	50,6	51,5	9,9	37,9
(6)=(3)×(5/4)	Implikált nettó bér/alk. ^b	1,75	1,91	2,56	46,1	9,0	34,1	20,1	-2,2	22,7

^a A reálváltozás méréséhez használt deflátor a GDP-deflátor,

^b A reálváltozás méréséhez használt deflátor a fogyasztói árindex.

Jelölések: MJ: munkavállalói jövedelem, BBK bruttó bérek és keresetek (MJ mínusz munkáltatói járulék), NSZ: nemzeti számlák, IMS: intézményi munkaügyi statisztika.

Forrás: KSH és saját számítás.

Nem vitatva, hogy az intézményi statisztika adatai érvényesek a gazdaságnak az összes alkalmazott mintegy kétharmadát lefedő részére, továbbá feltételezve, hogy az intézményi statisztika szerinti bruttó és nettó bérek közötti arány a gazdaság egészére is érvényes,⁸ végül pedig elfogadva a nemzeti számlák nemzetgazdasági szintű bruttó bérekre és keresetekre vonatkozó adatait, hozzávetőlegesen megbecsültük a *nemzetgazdasági szintű* nettó bérek szintjét és változását. Az intézményi statisztika mutatói közötti aránnyal becsült mutatószámot *implikált nettó bérnek* nevezzük [lásd a táblázat (6) sorát].

A hivatalosan közölt és az implikált nettó bér szintje, illetve változása az (5) és a (6) sorban szereplő mutatók alapján hasonlítható össze, amelyek közül különösen a *nettó reálbér* alakulása érdekes (utolsó három oszlop). Az időszak egészében a hivatalosnál jóval kevésbé – a felénél is kevesebbel – nőtt az implikált nettó reálbér, és mindkét részperiódusban jelentős a mutatók közötti kontraszt. Figyelmet érdemel azonban, hogy – a második periódus fejleményeinek köszönhetően – az implikált nettó reálbér növekedése is meghaladta a munkatermelékenységét, ami arra utal, hogy a *nettó reálbér makrogazdasági hányada* emelkedett, bár messze nem annyira, mint amennyit a hivatalos nettó béradat jelez.⁹

⁸ A nemzetgazdaság egészét tekintve a bruttó és a nettó bér közötti rés szűkebb lehet, mint az intézményi statisztika által lefedett körben – például azért, mert a gazdaság közvetlenül nem megfigyelt részében kisebb az adófizetési hajlandóság. Ez elsősorban a becsült nettó bérszintet befolyásolhatja, a nettó bér dinamikájára gyakorolt hatása azonban teljesen bizonytalan.

⁹ A nominális munkavállalói jövedelem és a hivatalos nominális nettó bér változása közötti jelentős különbséget (az időszak egészében) a következő két tényező okozza: 1) a bruttó bérek és keresetek (NSZ) és a bruttó bérek (IMS) változása közötti eltérés, 2) a munkáltatói járulék jelentős csökkenése (27-ről 17,5 százalékra). A reálváltozások közötti eltérés pedig annak tudható be, hogy a GDP-deflátor (a munkavállalói jövedelem deflátor) a fogyasztói árindexnél (a nettó bér deflátoránál) mintegy 9,5 százalékponttal jobban emelkedett.

Milyen okok magyarázhatják a 2010 és 2019 közötti, az intézményi statisztika által kimutatott mintegy 50 százalékos és az általunk a gazdaság egészére becsült 20 százalékos reálbér-emelkedés közötti különbséget? Nem kizárva, hogy a nemzetgazdasági nettó bérek emelkedését alábecsültük, a következő magyarázatok jöhetnek szóba. 1) Az intézményi statisztika szerinti bruttó és nettó béremelkedés nagyobb lehet a valóságosnál, mert ez a forrás a bérek úgynevezett kifelhéredését (a korábban zsebbe fizetett bérek hivatalossá válását) is effektív emelkedésnek tekinti. E kifelhéredés azonban nem befolyásolja a nemzeti számlák növekedési mutatóit, ha a szintekbe az eltitkolt jövedelmek megközelítően már „bele voltak becsülve”. 2) A „bruttó bérek” definíciós különbsége is közrejátszhatott a mutatók közötti rés szétnyílásában. A nemzeti számlák szerinti bruttó bérek és keresetek mutatója eleve tartalmazza a dolgozóknak járó béren kívüli juttatásokat, amelyek az e tételekre vonatkozó adószabályok szigorítása nyomán az intézményi statisztika szerinti bruttó keresetekben is egyre inkább megjelenhettek, mivel a munkáltatónak egyre kevésbé érte meg, hogy a béreknek ezt a részét kereseten kívüli juttatásként fizesse ki. 3) A gazdaságnak az intézményi statisztika által lefedett részében lényegesen gyorsabban nőtt a termelékenység – és *vele együtt* a bérszint –, mint az azon kívüli területeken.

E magyarázatok mellett elvben az is felmerülhet, hogy az intézményi statisztika által nem lefedett rész béremelkedését a nemzeti számlák jelentősen alábecsülik. Ezen azonban azért nem érdemes spekulálni, mert akkor azon is töprengeni kellene, hogy a GDP szintje, illetve szerkezete mennyivel lehet alá-, illetve félrebecsülve. Ezt nem szeretnénk megtenni, ezért maradunk az első két magyarázatnál, amelyekből az következik, hogy a nettó reálbéreknek az intézményi statisztika adatainak megfelelő 50 százalékos növekedése nem a gazdaság egészére, hanem csak a termelékenyebb részére vonatkozik, és valószínűleg túlbecsült mutatószám. Ezért megalapozatlannak tartjuk az intézményi statisztika nettó reálkereseti indikátorát a nemzetgazdaság egészének folyamatait tükröző alapmutatóként kezelni, ahogyan azt a KSH jelenleg teszi.

Összegzés. A nemzeti számlák adatai szerint 2010 és 2019 között Magyarországon rendkívül szerény – a többi visegrádi országtól és Romániától jóval elmaradó – mértékben emelkedett a munkatermelékenység, de még ennél is szerényebb volt a nemzetgazdasági „szuperbruttó” bérmutató, a munkavállalói jövedelem reálértékének növekedése. A nemzeti számlák adatai a gazdaság egészére vonatkoznak, így becsléseket tartalmaznak a gazdaság közvetlenül nem megfigyelt részére is, és igyekeznek korrigálni a megfigyelt részről tájékoztató intézményi statisztika torzításait is. Ez utóbbi az összes alkalmazott kétharmadát fedi le; ezen alapulnak a KSH által a bruttó és a nettó bérekről rendszeresen közölt hivatalos adatok, amelyek sokkal gyorsabb béremelkedést jeleznek, mint ami összhangban lenne a nemzeti számlák termelékenységi és kereseti adataival. A kétféle statisztika szerinti béremelkedés összehasonlításán alapu-

ló becslésünk szerint 2010 és 2019 között nemzetgazdasági szinten a nettó reálbérek a KSH által hivatalosan közölt, mintegy 50 százaléknál lényegesen kisebb mértékben emelkedhettek. A 2015 és 2019 közötti időszakra nézve azonban nemcsak a hivatalos, hanem az általunk becsült mutató is számottevő, a termelékenységget meghaladó mértékű nettó reálbér-emelkedést jelez.

Szociális és munkapiaci ellátások

Ebben a részben a járvány előtti helyzet szociális vonatkozásait ismertetjük, nagyon röviden, és elsősorban a munkapiac szempontjából releváns részleteket kiemelve.

Szegénység és munkanélküliség

A relatív jövedelmi szegénység mértéke a járvány előtt alacsonynak volt mondható Magyarországon: a 2019-ben mért 12,3 százalékos szint a régió rangsorában a szlovén és szlovák adat mellett helyezkedett el, jóval a bolgár, román és lengyel mutató alatt, de valamivel a cseh mutató felett (Eurostat SILC, 2019).¹⁰ Ez a mutató azonban elfedi a medián jövedelemben és a legszegényebbek leszakadásában mutatkozó jelentős különbségeket.

A magyarországi szegények számos dimenzióban sérülékenyebbek, mint a cseh, szlovák vagy szlovén sorstársaik. A mélyszegénységben élők aránya 5,3 százalék volt 2019-ben, míg a visegrádi országokban 2,1 és 5,2 százalék között szóródott. A fürdőszoba nélküli lakásban lakók aránya 2,8 százalék volt (a visegrádi országokban 0,2 és 2,1 százalék között szóródott). A gyermekszegénységben még nagyobb volt az elmaradásunk: 2019-ben például a gyerekek 4,7 százaléka élt fürdőszoba nélküli lakásban, míg Szlovákiában 2,2 százalék, Szlovéniában pedig nulla.¹¹ A magyar középosztály sérülékenységére utal, hogy a nemzeti medián helyett az EU28 medián jövedelméhez viszonyítva, a magyar népesség 78 százaléka, míg a szlovén vagy a cseh népességnek csak 17–21 százaléka volt jövedelmi szegénynek tekinthető 2017-ben (*Gábos és szerzőtársai, 2021*).

A munkanélküliség a járvány előtt Szlovákiát kivéve a régió minden országában rendkívül alacsony szinten, 3–4 százalék körül mozgott, Magyarországon 3,4 százalék volt.

Pénzbeli ellátások

A munkanélküliek, illetve a szegények számára elérhető pénzbeli ellátások a járvány előtt rendkívül szűkmarkúak voltak – és azok is maradtak, így az egyszerűség kedvéért jelen időben fogalmazzunk. A biztosítási alapú álláskeresési járadék azoknak jár, akik a megelőző három évben legalább 360 napig (egyhuzamban vagy megszakításokkal) munkaviszonyban álltak. Tíz nap jogosultsági idő után jár egy nap járadékos idő, de a járadék időtartama legfeljebb 90 nap lehet. A járadék összege a legutolsó négy negyedév keresetének (ha már több mint egy éve nem dolgozott, akkor a hatályos minimálbér 130 százalékának)

¹⁰ A medián ekvivalens jövedelem 60 százaléka alatti jövedelemből élők (*At-risk-of-poverty rate by poverty threshold, age and sex*. EU-SILC and ECHP surveys; online data code: ILC_LI02). A mélyszegénységben (medián 40 százaléka alatt) élők aránya rendre: 2,1 (Csehország), 2,7 (Szlovénia), 4,7 (Szlovákia), 5,2 (Lengyelország) és 5,3 százalék (Magyarország).

¹¹ Eurostat SILC-adatok 2019 évre. Forrás: Eurostat online adatbázis (ILC_MDHO02C és ILC_LI02).

60 százaléka, de – iskolázottságtól függetlenül – legfeljebb a minimálbér. A 3 hónapra korlátozott járadékfolyósítás a legrövidebb egész Európában; Csehországban az igénylő életkorától függően 5 és 11 hónap között változik a maximális időtartam, a régió többi országában 6, 9 vagy 12 hónap (OECD, 2020).

Akinek nincs meg a szükséges 360 nap munkaviszonya, foglalkoztatáshelyettesítő támogatást kérhet.¹² Ennek feltétele, hogy a család egy fogyasztási egységre jutó havi jövedelme nem haladja meg az öregségi nyugdíjminimum 90 százalékát (2019-ben 25 640 forintot) és nincs vagyona. Például egy kétgyermekes család esetében, ha az egyik szülő minimálbéren dolgozik, a család egy fogyasztási egységre jutó jövedelme meghaladja a 39 ezer forintot, így a másik szülő már nem jogosult foglalkoztatáshelyettesítő támogatásra. A foglalkoztatáshelyettesítő támogatás összege nem függ sem a jövedelemtől, sem a háztartás nagyságától: egységesen 22 800 forint. Ez az összeg a régióban is alacsonynak számít, különösen az alacsony jövedelmű gyermekes családok esetében.¹³

A kormányhivatal által megítélt és folyósított álláskeresői járadék és foglalkoztatáshelyettesítő támogatás mellett a rászorulóknak az önkormányzatoktól is igényelhetnek úgynevezett települési támogatást: ennek szabályait az önkormányzatok határozzák meg. A települési támogatást (a korábbi célhoz kötött és központiilag finanszírozott támogatásokat felváltva) jellemzően lakhatáshoz kapcsolódó rendszeres kiadásokra vagy eseti krízisek kezelésére adják, a gyógyszerköltségek támogatására, hozzátartozó ápolására és adósságkezelésre csak az összes ilyen támogatás harmadát fordították 2016-ban (Kopasz–Gábor, 2018, Missetics, 2019).

A járadék rövid időtartama miatt a regisztrált munkanélkülieknek átlagosan kevesebb mint ötöde (18 százaléka) kapott járadékot 2019-ben, átlagosan 108 ezer forintot.¹⁴ A regisztráltak közel egyharmada (32 százaléka), átlagosan havi 79 ezer fő kapott foglalkoztatáshelyettesítő támogatást (havi 22 800 forintot), míg települési támogatást havonta átlagosan 58 ezer család kapott.

A pénzügyi szociális ellátások tehát már a járvány előtt is csak a rászorulóknak szűk köre számára voltak elérhetőek, és összegük alacsony volt, illetve nem igazodott a tényleges megélhetési és lakhatási költségekhez.

Szociális szolgáltatások

Járványügyi vészhelyzetek, illetve gazdasági válságok idején a munkapiaci hatások mélysége azon is múlik, hogy mennyire érhetőek el és milyen minőségűek a krízishelyzetek kezelését támogató szociális szolgáltatások. Ezek mellett a Covid-járvány a napközbeni ellátások elérhetőségét és ezen keresztül a gyermekes családok munkakínálatát is érintette, ezért röviden erre is kitérünk.

A kríziskezelő szolgáltatások az átmeneti anyagi nehézségek, például a lakhatást veszélyeztető rezsihátralék vagy hiteltartozás és más, munkapiaci szempontból kevésbé releváns helyzetek megoldását segítik. Ezeket a szolgáltatásokat a gyermekvédelem és a családsegítés alapfeladatai mellett a települési önkormányzatok család- és gyermekjóléti szolgálata, illetve a járásközpontokban mű-

¹² Ha beteg vagy gyermekgondozás után szeretne munkát találni, egészségkárosodási vagy gyermekfelügyeleti támogatásra is jogosult lehet, lásd: kormanyablak.hu.

¹³ Konle-Seidl (2021) számítása szerint a minimumjövedelem jellegű (foglalkoztatáshelyettesítő, lakásfenntartási támogatás) és a családi pótlékot is figyelembe véve, egy kétgyermekes házaspár szociális támogatásának maximális összege az EU-ban Magyarországon volt a második legalacsonyabb, a medián jövedelem 17 százaléka.

¹⁴ Lásd: KRTK.

ködő család- és gyermekjóléti központ¹⁵ nyújtja. A KSH-adatok¹⁶ szerint 2019-ben ezekben az intézményekben összesen 6300 szakmai munkatárs dolgozott.¹⁷

A szolgáltatások tényleges hozzáférhetőségéről és minőségéről országos léptékű kutatás nem készült az utóbbi években. Egy néhány járásra kiterjedő kutatás szerint a hátrányos helyzetű járásokban és különösen a kisebb településeken (ahol a szolgáltatást jellemzően társulásban szervezik meg a falvak) sok rászoruló nem tud arról, hogy a családsegítőtől milyen szolgáltatásokban részesülhetnek, és nem is veszik igénybe ezeket. A szolgáltatók így is túlterheltek, illetve a pszichésen megterhelő feladatokhoz képest különösen alacsony fizetések miatt nagy a fluktuáció és a létszámhiány (Rácz, 2020). A kisebb településeken gyakran az alapvető, kötelező szolgáltatásokat sem tudják folyamatosan biztosítani. A fővárosi agglomeráció településein is nagyobbak az igények, mint a meglévő kapacitás. Kevés a szociális munkásokat segítő szakember. A szakmai munka eredményességét erősen korlátozza – a pénzbeli ellátások szűkössége mellett –, hogy a kapcsolódó szolgáltatások között nincs érdemi, rendszeres, intézményes együttműködés. A lakhatást veszélyeztető rezsitartozás és adósságok kezelése 2015 óta nem nevesített feladata az önkormányzatoknak,¹⁸ és számos településen meg is szűnt ez a szolgáltatás (Misetics, 2019).

Napközbeni ellátások

Magyarországon a hatévesnél idősebb gyerekek szinte teljes köre iskolába (vagy óvodába jár), és a kötelező óvodáztatás 2015. évi bevezetése óta a hároméves gyerekek részvétele is fokozatosan nőtt, 2019-ben már elérte a 87 százalékot, ami a régióban is magasnak számít.¹⁹ Az általános iskolák alsó tagozatán általában reggel 7:30 és délután 4 óra között biztosítanak felügyeletet, az óvodák reggel 7 és délután 5 óra között, de ez településenként változik. A bölcsődébe járó gyerekek aránya lényegesen alacsonyabb, de folyamatosan nőtt a járvány előtti években.²⁰ 2019-ben közel 46 ezer háromévesnél fiatalabb gyerek (a megfelelő korosztály nagyjából 16 százaléka) járt bölcsődébe, és a háromévesnél fiatalabb gyereket nevelő nők közel 18 százaléka dolgozott.²¹ A nagyobb gyerekeket nevelő anyák foglalkoztatási rátája lényegesen magasabb volt (hároméves gyerekekkel 35 százalék, 4–10 éves gyerekekkel 75 százalék). A bölcsődék többsége szintén egész napos felügyeletet nyújt. Fentiek alapján a járvány alatti intézménybezárások a három- és tízéves közötti gyerekeket nevelő háztartások munkakínálatára lehettek a legnagyobb hatással.

Munkapiaci szolgáltatások

A koronavírus-járvány kezelése – a gazdasági válságokban szokásos lépéseken túl – olyan kihívásokat is támasztott, amelyekre az állami foglalkoztatási szolgálatoknak, így a magyarnak sem voltak kész válaszai. Az OECD elemzése szerint azok a foglalkoztatási szolgálatok tudtak jól reagálni a helyzetre, amelyek eleve rugalmas intézményi keretek között működtek, a társadalmi part-

¹⁵ Lásd: a [kormány weboldalan](#).

¹⁶ Lásd: KSH.

¹⁷ Érdemes ezt összevetni a védőnők létszámával: 2019-ben a 4028 védőnői állásból 3675 volt betöltve, és ez a közel 150 ezer várandós anya esetében évi átlagosan hat találkozásra volt elegendő.

¹⁸ A 40 ezer főnél népesebb települések 2006 és 2015 között kötelezően nyújtottak adósságkezelési szolgáltatást, ami pénzbeli támogatásból és az ahhoz kapcsolódó adósságkezelési tanácsadásból állt.

¹⁹ Lásd: OECD.

²⁰ Lásd: KSH.

²¹ Forrás: KSH.

nerekkel és az adatelemzésben jártas kutatókkal is jó kapcsolatokat ápoltak, és jól bejáratott együttműködésekkel rendelkeztek a külső szolgáltatók széles körével (OECD, 2021). A rugalmas alkalmazkodást segíti, ha a foglalkoztatási szolgálat költségvetése automatikusan (év közben is) igazodik a munkanélküliség mértékéhez, a költségvetés felhasználásáról és az alkalmazottak létszámáról viszonylag önállóan hozhat döntéseket, nagy szakmai autonómiát élvez az aktív munkaerőpiaci eszközök működtetésében, és a helyi kirendeltségek is viszonylag nagy önállósággal működnek. Azok a szolgálatok is jobb helyzetből indultak, amelyek már a járvány előtt is digitalizálták a szolgáltatásaik jelentős részét, illetve amelyek széles körben használták a távmunkát.

A kormányhivatali szervezet részeként működő magyar munkaügyi szolgálat egyik fenti tényezőben sem indult jó helyzetből. A centralizált, ugyanakkor az erős szakmai irányítást nélkülöző²² szervezet korlátozott autonómiával, eszközök és létszám tekintetében is korlátozott forrásokkal rendelkezett 2019-ben, és szolgáltatásainak többségét személyes jelenléttel nyújtotta (Janovics, 2019).

Összességében tehát sem a pénzügyi juttatások, sem a szociális és munkapiaci szolgáltatások terén nem volt felkészülve a magyar jóléti állam egy váratlan és mély egészségügyi és gazdasági sokk társadalmi hatásainak enyhítésére, illetve munkapiaci hatásainak megfelelő kezelésére. A 3–6 éves gyerekek napközbeni ellátásának példás kiterjedtsége ugyanakkor megnövelhette a járványkezelés közvetett negatív hatását a nők munkakínálatára.

²² A Nemzeti Munkaügyi Hivatal megszüntetése óta a munkaügyi szolgálatnak nincs egységes szakmai felügyelete, viszont három szaktárcától is kap – esetenként egymásnak ellentmondó – utasításokat.

Hivatkozások

- DEDÁK ISTVÁN (2018): *A nagy magyar bérrobbanás: fele sem igaz?* Portfolio.hu, szeptember 3.
- EC (2013): *Public works: how can PES contribute to increasing their value as an activation tool?* European Commission, Employment, Social Affairs & Inclusion, MobilityLab.
- FAZEKAS KÁROLY–KÖLLŐ JÁNOS (szerk.) (2017): *Munkaerőpiaci Tükör, 2016*. MTA KRTH KTI, Budapest.
- FAZEKAS KÁROLY–VARGA JÚLIA (szerk.) (2004): *Munkaerőpiaci Tükör, 2004*. MTA KTI, OFA, Budapest.
- GÁBOS ANDRÁS–TOMKA ZSÓFIA–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (2021): *Diversity and change in citizenship: mapping poverty in Europe*. EUROSHIP Working Paper No. 2. Oslo Metropolitan University.
- HAJDU TAMÁS–HERMANN ZOLTÁN–HORN DÁNIEL–KERTESI GÁBOR–KÉZDI GÁBOR–KÖLLŐ JÁNOS–VARGA JÚLIA (2015): *Az érettségi védelmében*. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, 2015/1.
- JANOVICS LÁSZLÓ (2019): *A magyar foglalkoztatási szolgálat jövője?* Munkaügyi Szemle, 62. évf. 2. sz. 2–7. o.
- KONLE-SEIDL, R. (2021): *Strengthening minimum income protection in the EU*. European Parliament Briefing, IPOL, Directorate-General for Internal Policies, Brüsszel.
- KÓNYA ISTVÁN–KREKÓ JUDIT–OBLATH GÁBOR (2021): *A bérhányad alakulása Magyarországon és Európában*. Közgazdasági Szemle, 68. évf. 10. sz. 1021–1054.
- KOPASZ MARIANNA–GÁBOS ANDRÁS (2018): *A segélyezési rendszer 2015. március 1-jei átalakításának hatásai, kutatási jelentés*. Társki, Budapest.
- MADÁR ISTVÁN (2018): *Mennyivel növekedjenek a bérek Magyarországon?* Portfolio.hu, november 19.
- MISETICS BÁLINT (2019): *Kevesebbet, kevesebbeknek: A lakásfenntartás önkormányzati szintű támogatása 2015 után*. Esély, 2019/1. 3–41. o.
- OBLATH GÁBOR (2018): *A magyarországi bér-paradoxon*. Portfolio.hu, október 24.
- OBLATH GÁBOR (2021): *A nominális felzárkózás időben változó összetevői: reálgazdasági és árfelzárkózás az Európai Unióban 1995 és 2019 között*. Közgazdaság, 65. évf. 7–8. sz. 3–62. o.
- OECD (2020): *The design of unemployment benefits schedules over the unemployment spell: The case of Belgium*. DELSA/ELSA/WD/SEM(2020)2. OECD Social, Employment and Migration Working Papers.
- OECD (2021): *Scaling up policies that connect people with jobs in the recovery from COVID-19*. OECD, Párizs, április 21.
- RÁCZ ANDREA (2020): *A szociális munka intervencióinak hatása a társadalmi mobilitásra és immobilitásra*. Megjelent: *Kovács Imre* (szerk.): *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 1–26. o.